

فصلنامه اندیشه حقوقی معاصر

www.lthjournal.ir

دوره چهارم، شماره چهارم، زمستان ۱۴۰۲

حقوق امنیت جسمانی و روانی حیوانات در جامعه اسلامی از منظر قرآن و روایات

سیدحسام الدین رفیعی طباطبائی^{*}، مطهره سادات رفیعی طباطبائی^۱، فاطمه نرگسی^۲

۱. دکتری، گروه حقوق، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران.

۲. دانشجوی دکتری، گروه حقوق، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران.

۳. کارشناسی ارشد، گروه حقوق، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران.

چکیده

در مجموعه خلقت، همواره معضل نقض حق امنیت توسط برخی از بندگان وجود داشته است. امروزه نسل بشر به نوعی سایر مخلوقات را تحت تسلط خود دارد و همان‌گونه که در بسیاری از موارد حقوق همنوعان خود را نقض می‌کنند، به حقوق سایر مخلوقات که در تماس با ایشان هستند نیز پاییند نمی‌باشند. نقض حق امنیت را، می‌توان از رابط ترین مصاديق نقض حقوق سایر مخلوقات توسط انسان دانست. از منظر قرآن و روایات حیوانات نیز مانند انسان دارای حقوق گوناگونی هستند، از جمله حق امنیت که آن را می‌توان هم ناظر بر تمامیت فیزیکی ایشان دانست و هم ناظر بر جنبه روانی ایشان و از آنجا که پرداختن به هرگونه آسیب وارد به ابعاد جسمی و روانی جانداران، از ریزبینی‌ها و دقت نظر دین میین اسلام می‌باشد، لذا پژوهش پیرامون حق امنیت جسمی و روانی و افزایش آگاهی نسبت به آن را، می‌توان نوعی اقدام آگاهی‌افزا و حتی پیشگیرانه مشترک در میان حوزه‌های حقوق، جامعه‌شناسی و قرآن و حدیث دانست، چراکه چنین پژوهشی، می‌تواند هم از حق‌کشی و آسیب‌های اجتماعی و هم از عدم رعایت موازین دینی نسبت به جانداران پیشگیری نماید.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۵۲-۳۹

اطلاعات نویسنده مسؤول

کد ارکید: ۱۷۷۵-۰۳۳۹-۰۰۰-۰۰۰۳

تلفن: +۹۳۸۵۳۱۳۱۳۳

ایمیل: rafiee.hesam@gmail.com

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۲۳

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۲/۰۸/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۰۲

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۱۰/۰۱

واژگان کلیدی:

حق امنیت، امنیت جسمانی، امنیت روانی، آزار جسمی و روحی، حقوق حیوانات، حدیث.

خوانندگان این مجله، اجازه توزیع، ترکیب مجدد، تغییر جزئی و کار روی حاضر به صورت غیرتجاری را دارند.

© تمامی حقوق انتشار این مقاله، متعلق به نویسنده می‌باشد.

مقدمه

حیوانات می‌باشیم که این خود نوعی اقدام پیشگیرانه، در حوزه‌های حقوقی، اجتماعی و دینی است.

روش پژوهش توصیفی - تحلیلی و روش جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز پژوهش براساس منابع کتابخانه‌ای الکترونیکی و غیرالکترونیکی، مشتمل بر مقالات و کتب مرتبط با موضوع است. در بدنی اصلی مقاله به بررسی حق امنیت حیوانات، از منظر جسمی و روانی، تحت عنوانی ممنوعیت کتک‌زن، ممنوعیت ارتکاب اعمال دردناک، حتی به ظاهر کوچک، ممنوعیت جنگ‌انداختن، ممنوعیت مسابقات انسانی منافی حقوق، ممنوعیت عقیم‌سازی و برخورداری از حق تولید مثل، ممنوعیت مُثله‌کردن و نقص عضو، ممنوعیت سوزاندن و داغ‌کردن، برخورداری از حق احترام در تمام ابعاد، ممنوعیت ممانعت از خواب و استراحت و ممنوعیت تخریب سرپناه، در پرتو منابع اسلامی می‌پردازیم.

۱- حق امنیت جسمانی و ممنوعیت آزار جسمی

از مبانی فقهی مربوط به حقوق حیوانات (كتاب، سنت، عقل و بنای عقل) به‌دست می‌آید که هر عملی اعم از فعل یا ترک فعل، چنانچه موجب آزار حیوان بشود و باعث رنج جسمی یا روحی وی باشد، جایز نبوده و ارتکاب آن برای شخص مرتکب ضمان در پی خواهد داشت، ازجمله نمونه‌های بارز ترک فعل موجب ضمان، می‌توان به ترک اتفاق نسبت به حیوان مملوک اشاره کرد (رفعی طباطبایی، ۱۳۹۸: ۵۲-۵۳)، لیکن افعال متنه‌ی به ضمان در مورد حیوانات، مصادیق بیشتری نسبت به ترک فعل دارند. در اینجا به نمونه‌های مرتبط با نقض حق امنیت جسمانی در قالب آزار جسمی اشاره خواهیم کرد.

۱-۱- ممنوعیت کتک‌زن حیوانات

در سنت معصومین (ع) و در سیره عقلا، چنانچه در روایات و متون فقهی موجود است، کتک‌زن حیوانات با هر وسیله‌ای اعم از شلاق، چوب دستی، سنگ و یا هر ابزار و ماده‌ای که انسان بتواند از آن برای تنبیه ایشان استفاده کند، به شدت و فراوان مورد سرزنش بوده و حتی در برخی مواقع، شخص مرتکب مورد خشم و عذاب واقع شده است.

ابراهیم بن علی بن الحسین (ع) نقل می‌کند: «با پدرم امام سجاد (ع) به سفر حج رفته بودم؛ در راه شتر پدرم کمی سستی و کندی نشان داد. در این هنگام پدرم چوب‌دستی خود را بلند کردند و نشان حیوان دادند و فرمودند: اگر ترس از قصاص الهی نبود تو را تنبیه

ازجمله مهم‌ترین حقوق جانداران، حق امنیت می‌باشد. مؤلفه مذکور را می‌باشد شامل امنیت مادی و غیرمادی دانست. امنیت مادی، چنانکه از نامش پیداست، ناظر بر اینمی بعد ملموس پدیده‌ای می‌باشد، اعم از اینمی جسم یک فرد و یا اینمی اشیایی که متعلق به اوست. امنیت غیرمادی نیز ناظر بر اینمی جنبه غیرملموس و معنوی می‌باشد. نظیر اینمی روح و روان یک فرد، یا حفظ احترام وی.

حیوانات نیز مانند نسل بشر از حق امنیت برخوردار بوده و رعایت آن نسبت به ایشان، نه تنها مورد تردید نیست، بلکه مطابق مستندات اسلامی، همانند انسان‌ها، از مصادیق مربوط به این حق برخوردار می‌باشند و رعایت آن بر هر انسانی لازم بوده و در صورت نقض این مهم، مسؤولیت و کیفر در انتظار انسان است.

لکن از آنجا که حیوانات امکان تملک اشیاء را همانند نوع انسان دارا نیستند، برخورداری از امنیت مادی در مورد ایشان، نسبت به اینمی اشیاء متعلق به آن‌ها صدق نمی‌کند، اما از حق امنیت جسمانی درست مشابه نسل انسان برخوردار بوده و هر اقدامی جهت نقض اینمی جسمی ایشان مطابق موازین اسلامی ممنوع است، به علاوه از حق امنیت روانی نیز نظیر هر انسانی برخوردار می‌باشند که در مطالب پیش رو به مصادیق هریک اشاره خواهد شد.

لذا در مقاله حاضر بر آن هستیم که بر چه اساسی باید به چنین امری در قیال حیوانات پاییند بود و گستره برخورداری حیوانات از حق مذکور تا چه میزان است. آیا به صورت کلی در مستندات مربوط به تحقیق به این دو مؤلفه پرداخته شده یا بهطور جزئی و دقیق می‌توان آن را اثبات نمود. همچنین آیا رعایت این حقوق نسبت به نوع و گونه خاصی از حیوانات با شرایطی خاص لازم است و یا تمام ایشان.

شایان ذکر است علاوه‌بر هدف پژوهشی، مقاله پیش رو دارای هدفی پیشگیرانه می‌باشد، چراکه در صورت افزایش آگاهی و روشن‌کردن حقیقت مطلب، می‌توان از ارتکاب اعمال ناقض حقوق مورد مطالعه تا حدی پیشگیری نمود که این مهم از رسالت‌های علوم اسلامی می‌باشد و به موازات عدم انجام چنین اعمالی، شاهد کاهش ایراد صدمات جسمی و روانی نسبت به

دور نمانده است، به طوری که در حدیث آمده است: «بهتر است کسی که شیر حیوانی را می‌دوشد، ناخن‌های خود را بگیرد تا حیوان اذیت نشود» (پورمحمدی، ۱۳۸۴: ۲۲-۲۳). ذکر مصاديق فوق به روشنی نشانگر توجه مقررات اسلامی به امنیت جسمی حیوانات، حتی در کوچک‌ترین سطح است.

۱-۳- جواز زدن حیوانات در موارد خاص

در برخی موارد خاص به صورت استثناء، زدن حیوان در هنگام استفاده از آن جایز شمرده شده است، لیکن بنابر اغلب روایات، در مورد موقع جواز مذکور، می‌توان قائل به تفکیک شد.

در برخی از روایات، زدن حیوانات در «موقع نافرمانی و امتناع از راه رفتن» جایز شمرده شده است. به طور مثال در روایتی از امام صادق (ع) آمده است که ایشان به نقل از رسول خدا (ص) فرموده‌اند: «حیوانات را در هنگام نافرمانی و خودداری از راه رفتن بزنید، نه در هنگام لغزیدن پای ایشان.»

در مقابل روایاتی با مضمون فوق، با برخی روایات مواجه هستیم که عکس قضیه را بیان می‌دارند و قائل به جواز زدن حیوان در «موقع لغش» هستند و انسان را از زدن حیوان در موقع نافرمانی نهی می‌کنند.

در روایتی دیگر از امام صادق (ع) نقل شده است: «حیوانات را بر لغش بزنید، اما برای خودداری از راه رفتن نزنید، زیرا آن‌ها چیزهایی را می‌بینند که موجب حیرت و توقیشان می‌شود و شما نمی‌بینید» (رفیعی طباطبایی، ۱۳۹۷: ۸۷).

به طور مثال در برخی روایات اشاره شده که حیوانات صدای عذاب جهنمیان را می‌شنوند و همین نکته باعث توقف ناگهانی ایشان از حرکت می‌شود (مقیمی حاجی، ۱۳۸۵: ۱۸۶) و یا در علوم تجربی این نکته مورد توجه است که حیوانات، حوادث گوناگون در عالم طبیعت را پیش از سایر جانداران حس می‌کنند و شاید این امر را نیز بتوان دلیلی بر اختلال در حرکات دانست.

از حیث پذیرش معیار، در مورد موقع جواز زدن حیوانات، اختلاف نظر وجود دارد، لیکن واضح است وجود چنین جوازی تنها به صورت استثناء مورد پذیرش است و این امر به صورت مطلق قبھی که در سایر روایات وجود دارد را از بین نمی‌برد، لذا در مجموع بهتر است که در موقع بروز هریک از حالت‌های مذکور نیز از زدن حیوانات خودداری شود، درست همان‌گونه که در

می‌کردم، سپس دست مبارک خود را پایین آورده و چوب دستی را از جلوی چشم حیوان دور کردند» (مقیمی حاجی، ۱۳۸۵: ۱۸۴).

عبدالله بن جعفر نقل می‌کند: «حضرت رسول (ص) به خانه یکی از انصار وارد شدند. شتری را مضطرب دیدند. حضرت نزد شتر رفتند و بر کوهانش دست کشیدند تا آرام گرفت، سپس با ناراحتی فرمودند: صاحب این حیوان کیست؟ جوانی نزد حضرت آمد و عرضه داشت که صاحب آن است. حضرت فرمودند: آیا از خداوند درباره این حیوان زبان بسته بیم و ترسی نداری؟ خداوند تو را مالک و پناه وی قرار داده است. سیرش که نمی‌کنی، کنکش هم می‌زنی؟» (پورمحمدی، ۱۳۸۴: ۲۰).

روزی امام صادق (ع) در جمعی فرمودند: «شخص مؤمن به بلای صاعقه آسمانی گرفتار نمی‌شود. مردی به ایشان گفت: ما دیدیم در مسجدالحرام بر سر فلان شخص در هین نماز صاعقه‌ای اصابت کرد! حضرت فرمودند: زیرا آن مرد کبوتران مسجدالحرام را هدف سنگ پرانی خود قرار می‌داد و ایشان را مجروح می‌کرد» (ناجی جزایری، ۱۳۷۹: ۸۳).

۱-۲- ممنوعیت ارتکاب اعمال در دنک به ظاهر کوچک
پیامبر اکرم (ص) در حدیثی می‌فرمایند: «خداوند لعن کند شخصی را که یال اسبی را بکشد و باعث کنده شدن آن گردد». در حدیث دیگری نیز می‌فرمایند: «یال اسب را نچینید، زیرا این حیوان به وسیله یال خود گرم می‌شود» (ناجی جزایری، ۱۳۷۹: ۱۳۷۹-۴۳).

از احادیث فوق این گونه برداشت می‌شود که در آیین اسلام، نه تنها ارتکاب اعمال بسیار در دنک نظیر کتک زدن و شکنجه کردن حیوانات، ممنوع به شمار می‌آیند و برای چنین اعمالی مسؤولیت - اعم از اخروی و دنیوی - پیش‌بینی شده است، بلکه حتی انجام اعمالی که به ظاهر از نظر انسان، ساده و بی‌همیت می‌باشند، هرچند دارای دردی ناچیز، ممنوع بوده و ارتکاب آن از ناحیه معصومین (ع) و عقلاً مورد نکوهش واقع شده است، چه بسا در احادیث مذکور کشیدن یال اسب باعث ایجاد دردی ولو اندک، برای اسب می‌شود. همچنین چیدن یال وی باعث تحمل رنج سرما توسط حیوان می‌شود که ممکن است در نگاه عوام مسائله‌ای عادی تلقی شود.

نهی از آزار جسمی حیوانات در احکام اسلامی بسیار دقیق است و حتی کوچک‌ترین مصاديق ایجاد درد برای حیوانات از نظر

ممنوعیت و لزوم پرهیز از چنین اقداماتی مانند سایر حقوق حیوانات و ممنوعیت‌های موجود به جهت حفظ حقوق ایشان، در مورد تمام حیوانات اعم از حیوانات تحت تصرف و ملکیت انسان (اهلی) و حیوانات آزاد (وحشی)، برای انسان وجود دارد و نیز تنها مربوط به گونه خاصی از جانوران نظریه پستانداران نمی‌باشد، بلکه تمامی حیوانات اهلی مملوک و حیوانات وحشی آزاد در طبیعت در تمام انواع، اعم از پستانداران، پرندگان، خزندگان، آبزیان، حشرات و ... مشمول ممنوعیت‌های موجود در راستای حمایت از حقوق گوناگون حیوانات می‌باشند و عبور از چنین ممنوعیت‌هایی توسط انسان از آنجا که به نقض حقوق حیوانات از قبیل امنیت جسمی و روحی منتج می‌شود، برای مرتكبین مسؤولیت در پی خواهد داشت. بنابراین با وحدت ملاک می‌توان گفت جنگ‌انداختن میان پرندگان وحشی نظریه عقاب، شاهین، قرقی و ... نیز از جهت شرعی ممنوع و حرام است. همچنین کثار هم قراردادن دو ماهی متفاوت در آکواریوم و حوضچه نیز اگر با علم به تفاوت خوب ایشان باشد و متنه‌ی به درگیری دو حیوان آبزی گردد، ممنوع است، مانند نگهداری دو ماهی گوشتخوار و گیاهخوار در کنار هم و نیز این حکم حتی نسبت به کوچکترین حیوانات نظری حشرات هم می‌باشد رعایت شود. به طور مثال جنگ‌انداختن میان دو مورچه به جهت گازگرفتن یکدیگر ممنوع و حرام است (رفعی طباطبایی، ۱۳۹۷: ۸۹).

عبدالله بن نافع به نقل از رسول گرامی اسلام (ص) می‌گوید: «ایشان فرمودند حرام است که خروس‌ها را به جان هم بیندازید» (ناجی جزایری، ۱۳۷۹: ۵۳).

ابوعباس می‌گوید: «از امام صادق (ع) درباره به جنگ‌انداختن حیوانات سؤال کرد. امام در پاسخ فرمودند: این عمل در همه موارد مکروه است مگر در میان سگ‌ها.»

نکته حائز اهمیت در روایت فوق این است که مراد از جایز شمرده‌شدن این عمل در مورد سگ‌ها، اندادن این حیوانات به جان یکدیگر نیست، بلکه منظور تمرین‌دادن ایشان برای صید و شکار است (مقیمی حاجی، ۱۳۸۵: ۱۸۹-۱۸۸). همچنین در برخی مواقع آمادگی این حیوانات جهت دفاع از اموال انسان، چنین ایجاد می‌کند، نظری سگ نگهبان، لذا در مورد سگ گله نیز با وحدت ملاک می‌توان همین نکته را پذیرفت، زیرا وی علاوه‌بر اینکه نگهبان جان حیوانات گله است (اعم از اینکه گله

سنت فعلی معصوم (ع) نیز مشاهده شد (مقیمی حاجی، ۱۳۸۵: ۱۸۴). همچنین در فرض جواز دن حیوان نباید حرمت او را شکست و همواره می‌بایست از زدن به صورت حیوان پرهیز شود، زیرا در روایات گوناگون، حرمت هر موجود صاحب روحی نظری انسان و حیوان، در صورت وی دانسته شده، لذا بنابر رعایت اختصار و پرهیز از تکرار روایات، در مطالب آتی به روایات مرتبط با منع‌زنن به صورت حیوان و حرمت آن اشاره خواهد شد.

بنابر آنچه بیان شد، چنین جوازی را تنها می‌توان ناظر به حیوانات مملوک و تحت تصرف انسان (اهلی) دانست، زیرا پذیرش این امر در مورد حیوانات آزاد در طبیعت (وحشی)، منوط به بهره‌برداری انسان از ایشان است، لذا از آنجایی که چنین حیواناتی موضوع بهره‌برداری انسان در امور روزمره نمی‌باشند، پذیرش جواز مذکور نسبت به دسته اخیر از حیوانات مردود به نظر می‌رسد (رفعی طباطبایی، ۱۳۹۷: ۸۸).

۱-۴- ممنوعیت جنگ‌انداختن میان حیوانات

یکی از تفریحات رایج بشر از دیرباز تاکنون، جنگ‌انداختن میان حیوانات مختلف نظری سگ، خروس، شتر، قوچ، گاو و ... است. علاوه‌بر حیوانات اهلی و مملوک انسان، نسل بشر گاهی نیز، اقدام به اسیر کردن حیوانات آزاد و وحشی کرده و به قصد سرگرمی و ایجاد هیجان روحی برای خود، میان ایشان ایجاد درگیری می‌نمایند، مانند ایجاد جنگ میان خرس و بیر و حیواناتی از این قبیل.

در فضای مجازی و رسانه‌های امروزی، حتی گاهی مشاهده می‌شود حیواناتی که به وسیله انسان وادار به جنگ می‌شوند، هر دو دارای یک خو نیستند. به عبارت دیگر هر دو اهلی و یا وحشی نیستند، بلکه حیوانی اهلی وادار به جنگ با حیوانی وحشی می‌شود، مانند جنگ‌انداختن میان سگ اهلی و دست‌آموز با حیوانات آزاد و وحشی نظری خرس. همچنین گاهی انسان‌ها از جنگ میان دو حیوان بی‌نصیب نمانده و از این طریق اقدام به کسب منافع گوناگون می‌نمایند و متأسفانه در جوامع امروزی نیز، از جمله کشورمان، چنین اقداماتی بنابر دلایل گوناگونی از قبیل ضعف فرهنگی برخی اقوام، ضعف اقتصادی و نیز ضعف قانونگذاری، همچنان رایج است، لیکن در قوانین شرع مقدس اسلام همواره از این عمل نهی شده و به صراحت حکم به ممنوعیت آن در تمام ابعاد شده است. به عبارت دیگر این

می‌شوند و عامل سوم نیز اشخاصی هستند که درگیری حول محور ایشان ایجاد می‌شود.

لیکن نوع دیگری از این رقابت‌های نامشروع نیز وجود دارند که دو عامل تشکیل‌دهنده آن انسان و عامل سوم که رقابت حول محور آن ایجاد می‌شود، حیوان است. به عبارت دیگر در این‌گونه رقابت‌ها دو انسان با یکدیگر حول محور حیوانی به رقابت می‌پردازند (رفیعی طباطبایی، ۱۳۹۷: ۹۱).

در دوران جاهلیت در میان اعراب، افرادی در کشتن شترهای خویش، با یکدیگر به رقابت می‌پرداختند و هر کس که تعداد بیشتری را می‌کشت، پیروز میدان قلمداد می‌شد. این مسابقه را «معاقره» می‌خوانند. در فرهنگ لغات عرب، «عقر» به معنای قطع کردن پای حیوان است، لذا وجه تسمیه چنین رقابتی را می‌توان در این دانست که دو حریف در ابتدا یکی از چهار پای حیوان را با خوبی شمشیر قطع می‌کردند و هنگامی که حیوان به زمین می‌افتد، نحرش^۲ می‌کردند (عمید، ۱۳۸۱: ۱۲۰۲). قطع کردن پای حیوان پیش از کشتن یکی از شرایط این مسابقات بوده است که این خود مصدقه باز زجرکشیدن حیوان پیش از قربانی شدن است. ریشه روانی چنین اعمالی در میان اعراب جاهلی خودخواهی، ریا، میل پیروزی و فخرفروشی بر سایرین معرفی شده است. مسابقه‌دهندگان پس از ارتکاب چنین جنایتی، گوشت حیوانات کشته شده را به صورت کاملاً رایگان در اختیار مردم قرار می‌دادند تا به واسطه این بخشندگی نمادین، جنایت خود را نوعی انفاق جلوه دهنده و عمل ارتکابی خود را تطهیر نمایند. نبی مکرم اسلام (ص)، انجام چنین مسابقاتی را حرام اعلام کرده و بنابر نقض آشکار حقوق حیوانات و ترویج فساد در جامعه، مردم را از چنین اعمالی منع فرمودند (فلسفی، ۱۳۹۷: ۲۰۱).

در مورد انجام معاقره، به دلیل عدم رعایت شرایط ذبح شرعی، نظیر دردنکشیدن پیش از قربانی شدن، چنین عملی را نمی‌توان مصدقه ذبح و قربانی کردن به شمار آورد، لیکن مسابقه‌دهندگان بنابر نقض حق امنیت جسمی حیوان و نیز به طریق اولی به دلیل نقض حق حیات حیوان، دارای مسؤولیت بوده و سزاوار کیفر می‌باشند.

متشکل از پستانداران باشد، نظیر گوسفند، گاو، بز، شتر و ... و یا هر گونه جانوری دیگر، نظیر شترمرغ که از گونه پرندگان است)، نگهبان مال صاحب گله نیز می‌باشد و به عبارت دیگر حافظ حق امنیت هم‌نوعان خود و نیز حق مالکیت صاحب خود است.

بنابراین چنانچه صاحبان سگ‌ها، آن‌ها را به قصدی غیر از تمرین دادن برای شکار یا دفاع، مانند سرگرمی و یا کسب درآمد، وادر به مبارزه نمایند، براساس احادیث، عمل ایشان حرام بوده و مستوجب ضمان است، زیرا که در روایات مربوطه اصل بر حرمت چنین عملی است و نکات مذکور درباره سگ‌ها به عنوان استثناء مورد قبول می‌باشند.

نکته دیگر اینکه، اگرچه در روایت نخست در بیان حکم عمل از عبارت «حرام» و در روایت دوم از عبارت «مکروه» استفاده شده است، لیکن در عرف روایات کراحت اعم از حرمت می‌باشد (کلینی، بی‌تا: ۵۵۳-۵۵۴) و می‌توانیم به جهت بیهوده‌بودن عمل مذکور در روایت دوم (جنگ‌انداختن میان حیوانات به جز سگ‌ها برای تمرین شکار و دفاع)، به دلیل ضرری که به حیوان می‌رساند، برای روایت مذکور نیز قائل به حرمت شویم.

درنتیجه می‌توان گفت ممنوعیت جنگ‌انداختن میان حیوانات نیز شامل تمام حیوانات مملوک آدمی (اهلی) و آزاد (وحشی) در هر گونه و انواعی می‌شود و پذیرش استثناء در مورد سگ‌ها، منوط به قصد و نیت انسان می‌باشد^۱ (طوسی، ۱۴۰۷: ۸۳/۱) و چنانچه شخص از مبارزه به جای نیت خیر، دارای نیت سوء باشد، تحقق استثناء نیز متنفی بوده و به اصل ممنوعیت و حرمت آن رجوع شده و از ارتکاب عمل منع می‌شود و در صورت سریچی از حکم شرع مستحق مجازات می‌باشد.

۱-۵- ممنوعیت مسابقات انسانی منافی حقوق حیوانات

در بحث از ممنوعیت جنگ‌انداختن میان حیوانات توسط انسان، مشاهده شد که گاهی انسان دو یا چند حیوان را با مقاصد سوء، از قبیل سودجویی و تفریح، به درگیری با یکدیگر وادر کرده و به عبارت دیگر حیوانات را در رقابتی نامشروع بنابر امیال پوج خویش، به عنوان حریف یکدیگر قرار می‌دهد. می‌توان در چنین وقایعی سه عامل را برای ایجاد جنگ و درگیری که از نگاه مرتكب، نوعی رقابت و مسابقه می‌باشد، در نظر گرفت؛ به تعبیر دیگر دو عامل همان حیواناتی هستند که با یکدیگر درگیر

^۲- گلوبیدن، کشتن، قربانی کردن.

- «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ.»

با گذر زمان چهره ناپسندی در اذهان عمومی پیدا کرده است، هرچند این عدم اقبال عمومی بهویژه در جوامع شهرنشین، در افکار اکثریت افراد، دارای مبنای اصیل حقوقی و دینی و بهدلیل اطلاع از مستندات گوناگون حقوق حیوانات یا آگاهی از اقسام حقوق نیست و صرفاً بر مبنای احساسات و عواطف انسانی است، لیکن از آنجایی که کشتار حیوانات باعث جریحه‌دارشدن احساسات عموم افراد جامعه می‌شود، ارتکاب این عمل در اذهان عمومی جایگاه خود را از دست داده و دستگاه‌های مربوطه در حوزه شهری نیز بنابر جریحه‌دارشدن احساسات مردمی و جلوگیری از ایجاد تشویش و نارضایتی، تا حدودی از ارتکاب چنین رفتاری پرهیز می‌نمایند.

لذا عقیم‌سازی حیوانات به عنوان راهی جایگزین، در شرایط فعلی جوامع، رواج بیشتری پیدا کرده است. تا جایی که بسیاری از افراد و جمعیت‌های علاقمند به حیوانات، نظیر دامپزشکان و کلینیک‌های دامپزشکی، بهجهت جلوگیری از کشتار ایشان، حتی آمادگی خود را برای عقیم‌سازی حیوانات به صورت رایگان به دستگاه‌های مربوطه اعلام نموده‌اند (روزنامه کرمان، ۱۳۹۳: ۱۳۷۹).^۸

در روایاتی از معصومین (ع)، از عقیم‌سازی حیوانات و از بین‌بردن توان جنسی ایشان نهی شده است و بر مبنای همین سنت قولی، می‌توان به پذیرش حق تولید مثل برای حیوانات پی برد. امام صادق (ع) از پدر بزرگوارشان امام باقر (ع)، نقل کرده‌اند: «ایشان کراحت داشتند از اینکه حیوانات عقیم شوند» (حر عاملی، بی‌تا: ۵۲۲).

همچنین عبدالله بن نافع در ضمن حدیثی از حضرت رسول (ص)، نقل می‌کند: «ایشان از عقیم کردن اسب، گوسفند و خروس نهی فرمودند» (ناجی جزایری، ۱۳۷۹: ۵۲).

منوعیت عقیم‌سازی حیوانات و پذیرش حق تولید مثل برای ایشان، تنها منحصر به این حیوانات نبوده و روایات مذکور دارای جنبه تمثیلی می‌باشند، لذا این حق را نیز مانند سایر حقوق، برای تمامی حیوانات اعم از مملوک (اهلی) و آزاد (وحشی) در تمام انواع و گونه‌ها، می‌توان به رسمیت شناخت و از آنجایی که عقیم‌سازی حیوانات مصدق بارز نقض حقی از حیوانات به نام حق تولید مثل و به طریق اولی مصدق آزار جسمی حیوانات و نقض حق امنیت جسمانی ایشان می‌باشد،

ایجاد منوعیت در ایراد آسیب به حیوانات و جنایت بر ایشان به معنای محدودیت انسان‌ها در بهره‌برداری تفریحی و عدم انجام مسابقات با ایشان نیست، بلکه در مقررات شرعی تفریح و مسابقه با حیوانات نیز به عنوان نوعی بهره‌برداری مشروع پیش‌بینی شده است، نظیر جواز سوارکاری با اسب و شتر، اعم از سواری انفرادی به قصد تفریح و یا انجام مسابقات جمعی مانند اسب‌دوانی و چوگان.

در روایتی آمده است که روزی پیامبر (ص)، از مسیری عبور می‌کردند و گذرشان بر جماعتی افتاد که مرغ زنده‌ای را در حالی که به جایی بسته بودند، در رقابت با هم مورد هدف تیرهای خود قرار می‌دادند، سپس آن حضرت خطاب به اصحاب فرمودند: «این جماعت چه کسانی هستند؟ لعنت خداوند بر تمامی ایشان باد» (ناجی جزایری، ۱۳۷۹: ۹۸).

چنانکه از ظاهر مطالب آشکار است، در پذیرش منوعیت چنین مسابقاتی نسبت به حیوانات اهلی تحت تصرف انسان تردیدی نیست، لیکن بنابر رعایت حق حیات حیوانات در وهله اول و نیز رعایت حق امنیت جسمی و روحی ایشان و براساس روایات موجود در رابطه با حقوق حیوانات، می‌توان منوعیت چنین مسابقاتی را در مورد حیوانات آزاد نیز پذیرفت. مانند اینکه دو نفر در طبیعت، به قصد رقابت با یکدیگر و فخرفروشی، حیوانی را با گلوله‌های خود مجرح نمایند و باعث هلاکت وی شوند، لذا انجام چنین مسابقاتی بر سر تمامی حیوانات اعم از اهلی و وحشی و نیز تمام گونه‌ها و انواع ایشان، ممنوع است و بنابر حرمت ارتکاب چنین اعمالی، مرتکب دارای مسؤولیت است.

۶- منوعیت عقیم‌سازی و برخورداری از حق تولید مثل
در گذشته صاحبان دام و طیور، عقیم کردن حیوانات خود را سبب رشد بیشتر و نیز باعث ایجاد آرامش در حیوانات می‌دانستند، لذا نسبت به عقیم‌سازی و از بین‌بردن توان جنسی حیوانات اقدام می‌نمودند. همچنین امروزه نیز با توسعه شهرنشینی و افزایش تصرفات انسانی در اراضی گوناگون، برخی انسان‌ها رشد جمعیتی حیوانات در قلمرو زندگی و فعالیت‌های خود را برابر با ایجاد پاره‌ای مزاحمت‌ها و اخلال در رویه بهره‌برداری خود از امکانات زندگی می‌دانند و در راستای تسهیل منافع خود اقدام به اعمالی به عنوان راهکار می‌نمایند، از قبیل کشتار و عقیم‌سازی حیوانات با هدف ممانعت از تکثیر تعدادشان در حیطه زندگی و فعالیت خود، لیکن کشتار حیوانات

نسبی بهشمار آورد، نه مطلق. به این معنا که تا رسیدن زمان مطلوب و تحقق شرایط، به نسبت تعداد پناهگاهها از عقیم‌سازی خودداری شود و حیوانات در حوزه‌های خاص، درصورت ایجاد آزار و ضرر تحت پوشش پناهگاه‌های موجود درآمده و جمعیت مزاد بر توان پناهگاه‌ها نیز درصورت ایجاد آزار و ضرر برای انسان‌ها، با رعایت کیفیات لازم عقیم‌سازی شوند.

در پذیرش و صحت جایگزینی عقیم‌سازی به جای کشتار حیوانات می‌توان به قواعد فقهی نظیر «قاعده لاضرر»، «قاعده دفع افسد به فاسد»، «قاعده تقدم اهم بر مهم» و «قاعده اضطرار» استناد کرد، زیرا که دین اسلام ورود ضرر به افراد را اضطرار است. به طور مثال در روایتی از امام کاظم (ع) اشاره شده است که از کشنن مورچه، مشروط بر عدم رساندن آزار به انسان، نهی شده است (رفیعی طباطبایی، ۱۳۹۷: ۹۵). بنابراین با وحدت ملاک و با در نظر گرفتن جنبه تمثیلی روایت، چنین استثنائی را می‌توان در مورد سایر حیوانات، صرف نظر از انواع و گونه‌های مختلف ایشان، پذیرفت. به عبارتی، همان‌گونه که براساس روایات، قائل به پذیرش حقوق مختلف برای حیوانات می‌باشیم، براساس همان مستندات و معیارهای موجود در آن‌ها، می‌باشد استثنایات موجود را نیز در مورد تمامی حیوانات، اعم از اهلی و مملوک و نیز وحشی و آزاد، در تمامی گونه‌ها پذیریم، لذا چنانچه حیوانات دارای ضرر و آزاری برای انسان باشند، می‌توان با ایشان برخورد کرد، البته باید توجه داشت که سلب حیات از حیوان و کشتار وی، تنها در موقعی جایز است

از سویی دیگر، اگرچه عقیم‌سازی حیوان عملی ناصحیح است، لیکن می‌توان با انجام آن از تحقق فساد بزرگ‌تر (افسد) که در اینجا مقصود همان ایجاد آزار است، جلوگیری کرد. همچنین این‌گونه نیز می‌توان گفت که دفع آزار و ضرر حیوان توسط انسان، امری مهم است، لیکن حفظ جان حیوان و احترام به حق حیات وی، مهم‌تر (اهم) از آن است، لذا عقیم‌سازی از آن چهت که موجب دفع فساد بزرگ‌تر (افسد)، یعنی آزار و ضرر انسان می‌شود و نیز باعث حفظ امر مهم‌تر (اهم)، یعنی حیات حیوان می‌شود، تا زمان وجود شرایط لازم برای جایگزینی کامل راه سوم، یعنی سپردن حیوانات موضوع بحث به پناهگاه‌ها، راهکار معقول و مشروعی به جای کشتار حیوانات درصورت ایجاد آزار و ضرر برای انسان‌ها می‌باشد و همانطور که از توضیحات فوق در مورد دفع ضرر از انسان (آزار حیوان برای انسان) و نیز دفع ضرر از حیوان (سلب حیات حیوان) پیداست، می‌توان به صحت پذیرش قاعده لاضرر نیز در این مورد پی برد

می‌توان به صحت حکم ممنوعیت آن پی برد. همچنین چنانچه پیش‌تر در مورد استعمال لفظ کراحت در عرف روایات اشاره شد، می‌توان کراحت را در اینجا نیز اعم از حرمت دانست و به جهت ضرری که ارتکاب چنین عملی به حیوانات و حق ایشان وارد می‌سازد، برای آن قائل به حرمت شد.

نکته قابل توجه این است که در مستندات گوناگونی که تا به حال مورد اشاره قرار گرفته‌اند، ورود آزار از ناحیه حیوانات به انسان‌ها، به عنوان استثنائی در برخورد با حیوانات در نظر گرفته شده است. به طور مثال در روایتی از امام کاظم (ع) اشاره شده است که از کشنن مورچه، مشروط بر عدم رساندن آزار به انسان، نهی شده است (رفیعی طباطبایی، ۱۳۹۷: ۹۵). بنابراین با وحدت ملاک و با در نظر گرفتن جنبه تمثیلی روایت، چنین استثنائی را می‌توان در مورد سایر حیوانات، صرف نظر از انواع و گونه‌های مختلف ایشان، پذیرفت. به عبارتی، همان‌گونه که براساس روایات، قائل به پذیرش حقوق مختلف برای حیوانات می‌باشیم، براساس همان مستندات و معیارهای موجود در آن‌ها، می‌باشد استثنایات موجود را نیز در مورد تمامی حیوانات، اعم از اهلی و مملوک و نیز وحشی و آزاد، در تمامی گونه‌ها پذیریم، لذا چنانچه حیوانات دارای ضرر و آزاری برای انسان باشند، می‌توان با ایشان برخورد کرد، البته باید توجه داشت که سلب حیات از حیوان و کشتار وی، تنها در موقعی جایز است که هیچ راه دیگری برای دفع ضرر به وسیله انسان نباشد و در مورد عقیم‌سازی با توجه به اینکه با اعمال آن می‌توان از کشتار حیوان در فرض وجود ضرر پرهیز کرد، می‌توان آن را جایگزین مناسبی برای کشتار حیوانات دانست. بنابراین جواز عقیم‌سازی را نیز به طریق اولی می‌توان منوط به این دانست که با ازدیاد نسل حیوانی در موقعیتی خاص، آزار یا ضرری متوجه انسان شود و توسل به راه سومی برای پرهیز از آن ممکن نباشد، هرچند که عده‌ای نگهداری حیوانات در پناهگاه‌ها را در فرض وجود آزار و ضرر، از عقیم‌سازی بهتر می‌دانند، لیکن با توجه به نبود امکانات کافی جهت تحقق این امر، حداقل تا زمان فراهم شدن امکانات ضروری، نمی‌توان چنین راه حلی را دارای تأثیر کافی دانست و آن را با توجه به فوت وقت و هزینه بالا و سایر آثار ناشی از چنین معایبی، لااقل تا زمان مهیا شدن شرایط در سطحی بزرگ، به عنوان جایگزینی کامل برای راه دوم، یعنی عقیم‌سازی، بهشمار آورد، لذا تا زمان تحقق شرایط لازم و توسعه پناهگاه‌های مربوطه، می‌توان این امر را به عنوان راه حلی

فَقَدْ خَسِيرٌ خُسْرَانًا مُّبِينًا؛ وَ آنَانِ رَا گَمَرَاهُ مِيْكَنَمُ وَ بِهِ أَرْزُوهَا سِرْگَرَمُ مِيْسَازَمُ وَ بِهِ آنَانِ دَسْتُورُ مِيْدَهْمُ كَهْ اَعْمَالُ خَرَافِيْهَا اِنْجَامُ دَهْنَدُ وَ گَوْشُ حَيَوانَاتُ رَا بَشْكَافَنَدُ وَ آفَرِينَشُ پَاكُ خَدَائِي رَا تَعْيِيرُ دَهْنَدُ» (نساء/ ۱۱۹).

امیرالمؤمنین (ع) نیز در حدیثی در مقام نهی از آرایش این چنینی چهره حیوانات، از این قبیل اعمال نه تنها به عنوان زینت و زیبایی یاد نمی کنند، بلکه از آن به قبح و رشتی تعبیر می نمایند و - به این مضمون - می فرمایند: «صُورَتْ چَهَارِيَابِيَانِ رَا زَشَتْ وَ بَدْ تَرْكِيبَ نَبَنِدارِيدْ وَ بَهْ بَهَانَهِ زَيَادِرِيدْ، چَهَرَهِ اِيشَانِ رَا تَقْبِيَحَ نَكِيَنِد» (ناجی جزایری، ۱۳۷۹: ۱۱۶).

امام صادق (ع) در ضمن حدیثی، در مورد نقص عضو حیوان توسط انسان به عنوان تنبیه و شکنجه، به یکی از قضاوت های امیرالمؤمنین (ع) اشاره نموده اند. ایشان می فرمایند: «امیرالمؤمنین (ع) شخصی را که چشم اسبی را کور کرد، به پرداخت یک چهارم قیمت آن اسب محکوم نمودند» (ناجی جزایری، ۱۳۷۹: ۴۴).

۱-۸- منوعیت سوزاندن و داغ کردن

از مجموع مطالبی که تاکنون پیرامون برخورداری حیوانات از حق امنیت جسمانی و منوعیت های موجود در جهت جلوگیری از نقض آن بیان شد، این گونه برداشت می شود که سوزاندن و داغ کردن حیوانات نیز مشمول همان حکم حرمت بوده و انجام آن ها جایز نمی باشد، لذا سوزاندن و آتش زدن حیوانات به هر قصدی، اعم از شکنجه، تنبیه، تفریح و کشتن ایشان و نیز داغ نهادن بر پیکر ایشان در مقررات شرع اسلام ممنوع است.

در روایتی به نقل از حضرت رسول (ص) این چنین آمده است: «إِيشَانِ اِزْ اِينِكَهْ شَخْصِيْهِ حَيَوانِيْهِ رَا بَهْ هَرْ نِيَتِيْهِ بَا آتشِ بَسَوْزَانِدِ نَهِي فَرْمُودَنِد» (ابن بابویه، بی تا: ۳؛ مجلسی، بی تا: ۲۴۴).

در روایتی به نقل از امام صادق (ع) آمده است: «مَرْدِيْهِ در حَالِ اِحرَامِ رُوبَاهِيْهِ رَا گَرْفَتَهُ وَ بَهْ قَصْدِ تَفْرِيَحِ آتشِيْهِ رَا بَهْ صُورَتِ ويِيْهِ نَزَديَكِ مِنْمَوْدِ وَ رُوبَاهِيْهِ اِزْ شَدَتْ وَ حَوْشَتْ وَ حَرَارَتِيْهِ كَهْ آتشِ بَرْ جَسَمِ ويِيْهِ وَاردِ مِنْسَاخَتْ بَهْ شَدَتْ زَوْزَهِ مِيْكَشِيدِهِ. آنِ مرَدِ پَسِ اِزْ تَفْرِيَحِ خَوْدِهِ، ويِيْهِ رَا رَهَا نَمَوْدِ، لِيَكَنْ درَحَالِيِهِ كَهْ درْ خَوَابِ بَوْدِ، مَارِيِهِ وَاردِ دَهَانِ آنِ مرَدِ شَدِ وَ اِزْ شَدَتْ وَ حَوْشَتْ درَحَالِيِهِ كَهْ جَيْغِ مِيْكَشِيدِهِ، خَوْدِ رَا نَجَسِ نَمَوْدِ. سَپَسِ مَارِ اِزْ ويِيْهِ دَوْرِ شَدِ» (ناجی جزایری، ۱۳۷۹: ۵۵).

و آن را به طریق اولی یکی از مبانی شکل گیری خود قواعد دفع افسد به فاسد و تقدم اهم بر مهتم دانست.^۱

۱-۷- منوعیت مُثَلَّهِ كَرْدَنْ وَ نَقْصُ عَضُو

مثله کردن (به ضم حرف «میم» و فتح حرف «لام») در لغت در معانی عقوبت، شکنجه، بریدن گوش یا بینی یا لب و یا عضوی از تن کسی هنگام شکنجه کردن به کار می رود (عمید، ۱۳۸۱: ۱۰۸۹)، لیکن آنچه در اصطلاح حقوق حیوانات و بهویژه در مورد منوعیت شکنجه و آزار جسمی در راستای حمایت از حق امنیت جسمانی مدنظر است، هر نوع شکنجه و فعل در دنای توأم با جدای کردن یا کندن عضو یا تکه ای از بدن حیوان و یا نقص عضو می باشد، لذا بنابر نقض حق امنیت جسمانی و به طریق اولی به مخاطره انداختن حیات ایشان، ارتکاب چنین اعمالی نیز در مورد تمام انواع و گونه های حیوانات اهلی و وحشی، ممنوع است و چنانکه اشاره شد، برای چنین موردی نیز می توان قائل به حرمت شد. منع این مسأله در روایات معتبر می تواند تأکید قرار گرفته است تا جایی که در پاره ای از مستندات روایی، مرتکبین چنین اعمالی به صراحت مورد لعن معتبر می شده اند.

به عنوان مثال، رسول گرامی اسلام (ص) در حدیثی فرموده اند: «لَعْنَتْ خَلَوَنَدْ بَرْ كَسِيْهِ كَهْ حَيَوانَاتِ رَا مُثَلَّهِ كَرْدَنْ» (محمدی ری شهری، ۱۳۷۹: ۱۳۴۴). در روایت دیگری نیز امیرالمؤمنین علی (ع) به نقل از حضرت رسول (ص) فرموده اند: «بَرْ حَذَرْ باشید از مُثَلَّهِ كَرْدَنْ حَيَوانَاتِ، حتَّى اَكْرَسَ سَكَنَهِ هَارْ باشَد» (ناجی جزایری، ۱۳۷۹: ۵۹).

همچنین در آیات قرآن و روایات از سوراخ کردن و شکافت ن اعضای بدن حیوانات نهی شده است. به طور مثال در میان بسیاری از صحابان حیوانات مرسوم بود که به جهت آراستن و زینت حیوان، اقدام به سوراخ کردن اعضای بدن وی نظیر گوش، لب، بینی، پوست گردن و پیشانی و ... می نمودند. قرآن کریم در آیه ۱۱۹ سوره مبارکه نساء از این عمل به عنوان یکی از وعده های ابلیس به انسان یاد کرده که این نکته حکایت از قبح این عمل به عنوان اقدامی شیطانی دارد. در این آیه شریفه آمده است: «وَ لَا خَلِنَّهُمْ وَ لَمْتَنَّهُمْ فَلَيَسْتُكُنْ أَذَانُ الْأَنْقَامِ وَ لَأَمْرَتُهُمْ فَلَيَعْيَرُوْنَشْ خَلَقَ اللَّهِ وَ مَنْ يَتَّخِذُ الشَّيْطَانَ وَلِيَا مِنْ دُونَ اللَّهِ

^۱- برای مطالعه بیشتر ر.ک: (رضایی راد، ۱۳۸۹: ۸۹-۶۳)؛ علی آبادی و اسفندیاری، (۹۳۴: ۱۳۹۴)

جنسی خود را از این طریق رفع می‌کنند و این مسأله به کاهش ازدواج و کاهش نسل منتج خواهد شد. همچنین در بیان مبنای چنین جوازی در فرض اقدام انسان به این عمل شنبیع، چنانکه در ضمن روایت مذکور به اقدام رسول خدا (ص) و نیز دستور مبنی بر آن اشاره شده است، می‌توانیم سنت فعلی و قولی را: یکی از مبانی اصلی این امر قلمداد کنیم (طوسی، ۱۴۰۷: ۶۰/۱۰). بررسی ابعاد، احکام و آثار وطی با حیوانات مستلزم بررسی منابع فقهی گوناگون در ضمن پژوهشی مستقل است، لذا بنابر رعایت اختصار، به همین مقدار، به عنوان استثناء و به جهت تسهیل درک مطلب بسنده می‌کنیم.

در گذشته در میان صاحبان حیوانات، بهویژه صاحبان دام و حیوانات سواری، مرسوم بود که برای اثبات مالکیت خود و تسهیل پیداکردن حیوان در هنگام مفقودها، به وسیله داغ‌گذاشتن بر نقاطی از جسم حیوان، وی را علامت‌گذاری می‌کردند. در اسلام بنابر رعایت حقوق حیوانات از انجام چنین عملی بهویژه بر روی صورت حیوان نهی شده است. چنانکه پیامبر اکرم (ص) در حدیثی، هنگام برخورد با الاغی که صورتش جهت علامت‌گذاری داغ شده بود فرمودند: «لعنت خدا بر کسی که صورت این الاغ را داغ کرده است» (ناجی جزایری، ۱۳۷۹: ۳۴). در بیان علت این امر نیز معصومین (ع) به تسبیح و حمد خداوند یکتا توسط حیوانات اشاره نموده‌اند.

امام صادق (ع) در حدیثی به نقل از پدر گرامیشان امام محمد باقر (ع) می‌فرمایند: «پیامبر خدا (ص) از علامت‌گذاری و نیز ضربه‌زدن در صورت چهارپایان و هر چیزی که دارای روح است، نهی فرمودند، زیرا آن‌ها نیز تسبیح می‌گویند و خدا را به جای می‌آورند.» این حدیث از امیرالمؤمنین (ع) نیز به همین شکل از قول رسول خدا (ص) نقل شده است؛ حدیث دیگری از امام صادق (ع) نیز موجود است که در آن ایشان به پذیرش شش حق برای حیوان بر صاحبش اشاره کرده‌اند که از جمله آن‌ها همین ممنوعیت اخیر است (رفیعی طباطبایی، ۱۳۹۷: ۱۰۳). همچنین امام باقر (ع) در حدیث دیگری می‌فرمایند: «برای هر چیز حرمتی است و حرمت چهارپایان در صورتشان است» (عياشی، ۱۳۸۱: ۲۹۴؛ حلبي، ۱۴۰۳: ۵۸۳).

با این وجود در صورت نیاز به علامت‌گذاری، به صورت استثناء به جواز این عمل در سایر نقاط بدن غیر از صورت، به شرط سرسخت‌بودن و قوت آن نقاط اشاره شده است. چنانکه شیخ

تنها موردی که سوزاندن و به آتش کشیدن حیوان در آن جایز است هنگامی است که حیوانی توسط انسان مورد «وطی^۱» (در اینجا به معنی آمیزش انسان با حیوان) واقع شده باشد (دهخدا، ۱۳۷۷: ۲۳۲۱۰) که در این فرض علاوه‌بر اینکه مجازات دنیوی و اخروی برای مرتكب وجود دارد، حیوان نیز سوزانده می‌شود، البته نه به عنوان مجازات وی، لیکن نکته مهم در اینجاست که در چنین موقعی، حیوان را به صورت زنده به آتش نمی‌کشند و به جهت پرهیز از کشتار بیهوده وی، توصیه شده است که ابتدا حیوان با رعایت ضوابط شرعی ذبح شود، سپس سوزانده شود که این امر نیز برای خود دارای دلیل و مصلحتی است.

مرحوم صاحب جواهر (ره) در مورد چنین حیوانی، به نقل حدیثی از امام باقر و امام صادق (ع) می‌پردازند که در آن ضمن بیان حکم مسأله به حکمت و فلسفه انجام چنین اقدامی اشاره شده است. در این حدیث آمده است: «اگر این حیوان مال خود آن شخص باشد، اول ذبح می‌شود و سپس سوزانده می‌شود و از گوشت و اعضاً پیکر آن استفاده نمی‌شود و اگر حیوان متعلق به دیگری بود، قیمتش را از آن شخص اخذ می‌کنند و به صاحب حیوان می‌پردازند و سپس حیوان را ذبح کرده و پس از آن نیز وی را می‌سوزانند و از آن استفاده‌ای نمی‌کنند.» در ادامه این حدیث راوی می‌گوید: «سؤال کردم گناه حیوان در این باره چیست؟ و در پاسخ فرموده شده: حیوان گناهی ندارد، ولی شخص رسول الله (ص) در چنین موردی اقدام به این عمل کرده و به انجام آن دستور داده‌اند.» در ادامه به مصلحت انجام این عمل اشاره شده است که می‌توان آن را تداوم نظام اجتماعی انسان‌ها و بقای نسل ایشان، توأم با تنبیه مرتكبین چنین عملی دانست (ابن نعمان، ۱۴۱۰: ۷۸۹؛ نجفی جواهري، ۱۳۶۲: ۲۸۵)، زیرا از آنجایی که شخص، محکوم و مکلف به از دستدادن مال خود (اعم از حیوان متعلق به خود یا پول خود برای حیوان متعلق به غیر) می‌باشد، این عمل نوعی ضمانت اجرای دنیوی در قالب پرداخت جریمه به شمار می‌رود. از منظر اخلاقی نیز می‌توان گفت معصومین (ع) در ضمن جریمه‌کردن شخص خاطی، قصد در جلوگیری از ترویج چنین اعمال ناشایستی دارند، زیرا در صورت عادت به ارتکاب چنین روابطی، برخی اشخاص نیاز

^۱- نزدیکی و مجامعت انسانی با انسان دیگر (مرد یا زن، در قبل یا دیر) یا با حیوان است. از آن با عنوانی مانند جماع، موقعه، وطی، دخول، ایلاج، اتیان و می‌اشارت یاد شده است و احکام آن در بسیاری از ابواب مانند طهارت، صوم، اعتکاف، حج، نکاح، طلاق، ظهار، ایلاه و حدود آمده است.

۲- حق امنیت روانی و ممنوعیت آزار روحی

اکنون به بررسی مصاديق برخورداری حیوانات از حق امنیت روانی و ممنوعیت‌های اسلامی موجود در راستای حمایت از ایشان می‌پردازیم. از حیث دایره شمول حق امنیت روانی نیز در همین ابتدا می‌باشد گفت که رعایت تمامی مصاديق و ممنوعیت‌های موجود به تبع حق مذکور، در مورد تمامی حیوانات اعم از مملوک (اهلی) و آزاد در طبیعت (وحشی)، در تمام گونه‌ها صدق می‌کند و انسان مکلف به رعایت آن‌ها می‌باشد.

۳- برخورداری از حق احترام در تمام ابعاد

پیامبر اکرم (ص) در حدیثی می‌فرمایند: «خروس را دشنام ندهید، زیرا او شما را برای به جاآوردن نماز بیدار می‌کند. بانگ خروس نماز او و تکان‌دادن بال‌هایش در اوقات مقرر، رکوع و سجود او بهشمار می‌رود و در وقت سحر با بانگ خود به انسان‌ها می‌گوید: ای غافلین، خدا را یاد کنید» (طبرسی، ۱۳۷۰: ۲۸۲).

در روایتی - به این مضمون - آمده است: «زنی که شتر خود را در هنگامی که با وی در سفر بود، مورد لعن و نفرین قرار داده بود، خود نیز مورد لعن و نفرین الهی قرار گرفته و سزای عمل خود را دید» (ناجی جزایری، ۱۳۷۹: ۷۳).

از امیرالمؤمنین علی (ع) در این‌باره آمده است: «بهصورت چهارپایان نزدید و آن‌ها را مورد لعن قرار ندهید، زیرا خدای متعال، شخصی را که حیوانات را نفرین و لعن کند، لعنت نموده است» (حلی، ۱۴۱۲: ۶۴).

نمونه‌های تمثیلی مذکور را می‌توان دلیل روشنی بر برخورداری حیوانات از احترام کلامی دانست. همچنین رعایت احترام حیوانات در گفتار توسط انسان، تنها محدود به ممنوعیت توهین و لعن ایشان نبوده و تا جایی مورد اهتمام است که پیامبر (ص) به اسبی که همراه شخصی بود نیز سلام نمودند و یا امام صادق (ع) در روایتی به دعاکردن برای حیوانات نیز اشاره کرده‌اند و به عبدالملک بن عمرو می‌فرمایند: «من برای شخص تو دعا می‌کنم و حتی نام چهارپایان تو را نیز در دعایم ذکر می‌کنم» و یا امام هادی (ع) در روایتی برای قوی‌شدن اسب ابوهاشم جعفری، به جهت طول مسافت پیموده شده برای زیارت ایشان، دعا نمودند. امام کاظم (ع) نیز در روایتی برای آسانی وضع حمل ماده شیری که زایمان سختی داشت، دعا فرمودند (ناجی جزایری، ۱۳۷۹: ۴۹)، لذا علاوه‌بر احترام زبانی، رعایت حق

طوسی می‌گوید: «بر قوی‌ترین و سخت‌ترین موضع بدن که عاری از پشم و مو باشد، داغ نهند تا ضرری به حیوان نرسد» و نیز امام صادق (ع) در پاسخ به سؤال عبدالله بن سنان و یونس بن یعقوب در مورد علامت‌گذاری حیوانات می‌فرمایند: «درصورت نیاز در غیر از صورت و بر گوش‌های حیوان علامت‌گذاری کنید» (طوسی، ۱۳۸۷: ۲۶۱).

با این وجود امروزه با توسعه تکنولوژی شیوه‌های بدون درد و مطمئن‌تری، جهت علامت‌گذاری و شناسایی حیوانات ابداع شده است، نظیر ثبت اطلاعات حیوانات در سامانه‌های مخصوص و یا استفاده از انواع ردیاب‌های الکترونیکی بهصورت‌های گوناگون، از قبیل پلاک‌ها، تگ‌ها و حتی میکروچیپ‌های بسیار کوچک با قابلیت نصب از طریق سوزن در زیر سطح پوست حیوانات.

در پایان در مورد دایره شمول ممنوعیت‌های اخیر (سوزاندن و داغ‌کردن) می‌توان گفت که با وحدت ملاک از سایر مصاديق حق امنیت جسمانی و ممنوعیت مربوط به نقض هریک از این مصاديق، تمامی حیوانات مملوک (أهلی) و آزاد (وحشی) در تمام انواع و گونه‌ها، مشمول ممنوعیت‌های مذکور خواهد بود، لیکن باتوجه به محدودیت روابط انسان با حیوانات وحشی و آزاد در طبیعت به نسبت حیوانات اهلی و مملوک، در عمل بهصورت معمول شاهد علامت‌گذاری حیوانات وحشی نخواهیم بود، مگر در موارد خاص نظیر گونه‌های نادر تحت حفاظت ویژه یا در معرض انقرض، اما در مورد حیوانات اهلی و مملوک علامت‌گذاری به شیوه‌های سنتی و مدرن همچنان رایج است.

درنتیجه براساس مقررات اسلامی، انجام علامت‌گذاری درصورت حیوان را، چه بهصورت سنتی، نظیر داغ‌کردن و چه بهصورت مدرن، نظیر نصب سیستم‌های الکترونیکی، می‌توان ممنوع دانست و انجام آن در سایر نقاط بدن حیوان درصورت عدم ایجاد آزار برای وی جایز است. همچنین سوزاندن حیوان نیز به هر دلیلی اعم از تغیری، شکنجه و کشتن وی، چه حیوان متعلق به انسان باشد و چه آزاد باشد، ممنوع و موجب مسؤولیت مرتكب است، مانند اینکه شخصی حیوان متعلق به خود را مورد این اقدام واقع سازد یا حیوانی آزاد مورد این اقدام وی قرار گیرد و در اینکه چنین حیوان آزادی بسیار کوچک باشد، مثل ملخ یا کرم و ... یا بزرگ باشد، هیچ تفاوتی نیست.

که متضمن حق امنیت جسمی می‌باشد، در راستای حق احترام ایشان نیز بهشمار می‌روند.

بنابراین حیوانات نیز مانند انسان‌ها از حق احترام در تمام ابعاد حقوق خویش، چه در گفتار و چه در رفتار، برخوردار می‌باشند، لذا حق احترام را از آنجایی که متضمن پاییندی به سایر حقوق است، در رأس حقوق روانی حیوانات مورد اشاره قرار دادیم.

۲-۲- منوعیت ممانعت از خواب و آسایش

در روایتی نقل شده است که پیامبر اکرم (ص)، همراه با اصحابشان در حال گذر از حرم بودند که مشاهده کردند آهوی در آن نزدیکی خواپیده است. آن حضرت یک نفر را مراقب او قرار دادند تا کسی آن حیوان را نترساند و آزارش ندهد (فریدونی، ۱۳۴۵: ۲۲۹).

این روایت به روشنی بیانگر پذیرش حق آرامش و آسایش برای حیوانات و به طریق اولی بیانگر پذیرش حق احترام برای ایشان است که هر دو دلالت بر برخورداری حیوانات از حق امنیت روانی و منع آزار روحی دارند، لذا با وحدت ملاک و در نظرگرفتن مستندات مشترک پذیرش حقوق گوناگون برای حیوانات، می‌توان گفت که برهمزدن خواب و استراحت تمامی حیوانات ممنوع است.

۲-۳- منوعیت تخریب سرپناه و مسکن

ازجمله مصادیق نفقة حیوان که بر صاحب‌ش واجب است تهیه سرپناه یا محل استراحتی نظیر لانه، طویله، اصطبل و ... برای وی می‌باشد. لانه و سرپناه حیوانات محل آسایش ایشان است و تخریب آن باعث آزار و اذیت روحی حیوانات می‌شود که این امر را می‌توان مصدق باز آزار روحی و نقض حق امنیت روانی حیوان دانست. همچنین در برخی مواقع، درصورت حضور حیوان در هنگام ویرانی در سرپناه خود، ممکن است تخریب و ویرانی، آسیب جسمی حیوان و نقض حق امنیت جسمانی وی را نیز بهدلیل داشته باشد.

در این رابطه مقررات فقهی حتی به ریزترین حیوانات در گونه‌ها و انواع مختلف نیز توجه کرده و از ایشان غافل نشده است، چنانکه شهید ثانی (ره) آورده‌اند: «از ادراک‌کردن در لانه‌های خزندگان و حشرات و نیز در آب جاری و یا راکد نهی شده است و این عمل مکروه می‌باشد، زیرا حیوانات کوچک و ریزی در آب‌ها زندگی می‌کنند که با ادراک‌کردن در آب اذیت می‌شوند.» همچنین

احترام حیوانات در ضمن کردار و رفتار انسان‌ها نیز مورد تأکید و اهتمام است.

امام سجاد (ع) در هنگام شهادت در رابطه با شتر خویش، به فرزندشان امام باقر (ع) توصیه نمودند: «من با این شتر بیست بار به حج رفته‌ام و تاکنون او را یک تازیانه نزدهام. او را پس از فوتش با احترام دفن کنید تا خوارک درندگان نشود»، لذا امام باقر (ع) پس از فوت شتر، به وصیت پدرشان عمل کرده و حیوان را در حفره‌ای دفن نمودند (کلانتری ارسنجانی، ۱۳۸۱: ۲۷۳).

مرحوم صاحب جواهر (ره) در ذیل احکام ذبح، بنابر حفظ احترام و توصیه به دوستی با حیوانات نوشته‌اند: «بهتر است انسان، حیوانی را که خود پرورش داده سر نبرد.» مشابه همین کلام از امام رضا و امام صادق (ع) نیز وجود دارد و ایشان بنابر احترام و دوستی با حیوان و نیز خدشه‌دارنکردن رابطه عاطفی که حیوان در گذر زمان با شخص برقرار کرده، توصیه می‌نمایند که اگر قصد از خرید حیوان تنها ذبح آن است، تنها در موقع لزوم قربانی‌کردن، اقدام به خرید حیوان شود، نه اینکه حیوانی را بزرگ کرده و سپس قربانی نماییم. گستره این احترام در کردار تا حدی است که در مستندات گوناگون «حق میهمانی» نیز برای حیوانات مورد پذیرش قرار گرفته است و همان‌گونه که اگر انسانی به خانه دیگری وارد شود نسبت به او حق میهمانی پیدا می‌کند، این حق برای حیوانات نیز وجود دارد و اگر حیوانی به انسان و یا خانه وی پناه آورد یا در طی مسیر خود وارد آن شود، میهمان وی بوده و رعایت احترام حیوان بر انسان واجب می‌باشد و گفتار و رفتار وی نسبت به حیوان مذکور می‌بایست پسندیده و به دور از حالت منفی باشد (کلانتری ارسنجانی، ۱۳۸۱: ۲۷۶-۲۷۴) و بهتر است که انسان در صورت وجود نیازی در چنین حیوانی، آن را در حد توان رفع نماید.

حقوق گوناگون حیوانات در تمام اقسام، مکمل یکدیگر بوده و تعارضی با هم ندارند، لذا در موارد بسیاری مشاهده می‌شود که یک مستند روایی ممکن است دارای چند جنبه باشد و در آن واحد دلالت بر دو یا چند حق بنماید و به صورت مشترک در حقوق گوناگونی مورد استناد واقع شود. بنابراین مستندات مربوط به سایر حقوق، نظیر مصادیق حق امنیت جسمی و منوعیت‌های موجود پیرامون نهی از آزار حیوانات، خود به نوعی بیانگر حق احترام حیوانات نیز می‌باشند. بهطور مثال، منع مثله‌کردن، کتکزدن، داغ‌کردن و جنگ‌انداختن در عین حال

افراد موضوع پژوهش یعنی حیوانات، براساس مقررات شرعی و به طور مستند و مستدل.

ملاحظات اخلاقی: ملاحظات اخلاقی مربوط به نگارش متن و نیز ارجاع به منابع رعایت گردید.

تقدیر و تشکر: از تمام کسانی که ما را در تهیه این مقاله باری رسانده‌اند، کمال تشکر را داریم.

سهم نویسندها: نگارش این مقاله براساس اصول نگارش مقالات حقوقی در تمامی مراحل تهیه پلان، جمع‌آوری منابع و نگارش توسط نویسندها صورت گرفته است.

تضاد منافع: این پژوهش فاقد هرگونه تضاد منافع است.

منابع و مأخذ

- قرآن کریم.

- ابن بابویه، ابو جعفر محمد (بی‌تا). *من لا يحضره الفقيه*. جلد چهارم، قم: نشر جامعه مدرسین حوزه علمیه.

- ابن نعمان، محمد (۱۴۱۰). *المقفعه*. جلد اول، قم: نشر مؤسسه انتشارات اسلامی جامعه مدرسین.

- پورمحمدی، شیما (۱۳۸۴). «گستره حقوق حیوانات در اسلام و غرب، قسمت اول». *مجله علمی فقه و حقوق خانواده (نیای صادق)*، ۱۵۱-۱۳۶ (۳۹): ۱۰.

- حر عاملی، محمد (بی‌تا). *وسائل الشیعه*. جلد یازدهم، قم: نشر مؤسسه آل البيت (ع).

- حلبي، ابوالصلاح (۱۴۰۳). *الكافى فى الفقه*. اصفهان: نشر مكتبه الإمام أميرالمؤمنين على (ع).

- حلی، حسن (۱۴۱۲). *منتھی المطلب فی تحقیق المذهب*. جلد دوم، مشهد: نشر مجمع البحوث الإسلامية آستان قدس رضوی.

- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷). *فرهنگ فارسی دهخدا*. جلد سیزدهم، تهران: نشر دانشگاه تهران.

- رضایی‌راد، عبدالحسین (۱۳۸۹). «گستره قاعدة فقهی لاضرر». *فصلنامه حقوق اسلامی*، ۲(۲۵): ۶۳-۸۹.

مرحوم شیخ طوسی (ره) و مرحوم علامه حلی (ره) نیز قائل به کراحت این عمل هستند (فریدونی، ۱۳۴۵: ۲۲۹).

چنانکه از مستندات مذکور پیداست، ادراک‌کردن در آب نیز در حکم تخریب و آسیب‌زدن به مسکن حیوانات آبزی بهشمار می‌رود، لذا بنابر ممانعت از تخریب سرپناه و مسکن این حیوانات و نقض حق امنیت روانی و نیز نقض حق احترام چنین حیواناتی به طریق اولی، حکم به منوعیت این عمل شده است.

نتیجه‌گیری

بنابر آنچه گذشت، می‌توان در وهله اول نتیجه گرفت که لزوم پاییندی به رعایت حق امنیت حیوانات، از دو منظر جسمانی و روانی، نه تنها امری مورد تردید و دارای ابهام نمی‌باشد، بلکه با عنایت بر منابع و مستندات موجود، می‌توان گفت که این الزام دارای پشتونه و ادله و مستندات معتبر و معقولی در حوزه اسلامی، به ویژه فقه امامیه می‌باشد.

همچنین می‌توان نتیجه گرفت که مطابق آموزه‌ها و مقررات شرع مقدس اسلام و در پرتو روایات و آیات، حیوانات از حق امنیت جسمانی و روانی، حتی در کوچک‌ترین ابعاد و زوایای مربوط به حیات خود، در تعامل و تماس با نسل بشر، برخوردار می‌باشند و نه تنها به صورت کلی و گذرا در موازین اسلامی به این مسئله توجه نشده است، بلکه بررسی‌ها و مطالعه مطابق آنچه گذشت، نشان می‌دهد که برخورداری حیوانات از حق امنیت در دو بعد فیزیکی و روحی، به صورت دقیق و با جزئیات قابل اثبات است.

نتیجه حاصله دیگر از پژوهش پیش رو، عدم تبعیض در برخورداری از حق امنیت جسمانی و روانی، میان انواع و گونه‌های مختلف حیوانات، در مقررات شرع اسلام است. به عبارت دیگر مطابق بررسی‌های انجام‌شده در این مقاله، در برخورداری حیوانات از حقوق مورد مطالعه، هیچ‌گونه تفاوتی در میان انواع و گونه‌های مختلف حیوانات نیست و تمامی ایشان با هر اوصاف و شرایطی از حق امنیت جسمانی و روانی برخوردار هستند، لذا از آنجا که اینمی جسمی و روانی، ازجمله حقوق جانداران بهشمار می‌روند، می‌توان گفت که افزایش آگاهی و توسعه اطلاعات مرتبط با پژوهش، گامی است در جهت پیشگیری از نقض حقوق و نیز صدمات جسمی و روحی

- کلینی، محمد (بی‌تا). *الكافیالأصول والروضه*. جلد ششم، تهران: نشر مکتبه‌الاسلامیه.
- مجلسی، محمدباقر (بی‌تا). *بحارالأنوار الجامعه لدرر اخبار الأئمه الأطهار*. جلد شصت و چهارم، بیروت: نشر دارالإحياء للتراث العربي.
- محمدی ری‌شهری، محمد (۱۳۷۹). *میزان الحكمه*. جلد سوم، قم: نشر دارالحدیث.
- مقیمی حاجی، ابوالقاسم (۱۳۸۵). «حقوق حیوانات در فقه اسلامی». *مجله علمی فقه اهل‌البیت*، ۱۲(۴۸): ۱۳۸-۱۹۵.
- ناجی جزایری، سیدهاشم (۱۳۷۹). *حمایت از حیوانات در اسلام*. جلد اول، قم: نشر دارالثقلین.
- نجفی جواهری، محمدحسن (۱۳۶۲). *جواهر الكلام*. جلد سی و ششم، بیروت: نشر دارالإحياء للتراث العربي.
- رفیعی طباطبایی، سیدحسام‌الدین (۱۳۹۷). *حقوق حیوانات در پرتو قوانین موضوعه و اسناد بین‌المللی*. تهران: نشر آذرفر.
- رفیعی طباطبایی، سیدحسام‌الدین (۱۳۹۸). «حق نفقة حیوانات در فقه اسلامی». *مجله علمی فقه، حقوق و علوم جزا*، ۱۴(۵۳-۶۲): ۱۳۷۰.
- روزنامه کرمان (۱۳۹۳). شماره ۲۱۴۰: ۸.
- طبرسی، حسن (۱۳۷۰). *مکارم الأخلاق*. جلد اول، قم: نشر شریف رضی.
- طوosi، محمد (۱۳۸۷). *المبسوط فی فقه الإمامیه*. جلد اول، تهران: نشر مکتبه المرتضویه لإحیاء الآثار الجعفریه.
- طوosi، محمد (۱۴۰۷). *تهذیب الأحكام*. جلد اول، تهران: نشر دارالكتب الإسلامية.
- طوosi، محمد (۱۴۰۷). *تهذیب الأحكام*. جلد دهم، تهران: نشر دارالكتب الإسلامية.
- عبداللهی علی‌بیک، حمیده (۱۳۸۳). «قاعده اضطرار (الضرورات تبیح المحدثرات)». *مجله مطالعات اسلامی*، ۳۶(۱): ۸۳-۱۲۲.
- علی‌آبادی، عبدالاصمد و اسفندیاری، رضا (۱۳۹۴). «وَاكاوی قاعده دفع افسد به فاسد از دیدگاه مذاهب فقهی». *مجله علمی پژوهشنامه مذاهب اسلامی*، ۹(۳): ۹-۳۲.
- عمید، حسن (۱۳۸۱). *فرهنگ فارسی عمید*. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- عیاشی، محمد (۱۳۸۱). *تفسیر العیاشی*. جلد دوم، تهران: نشر مکتبه العلمیه الإسلامية.
- فریدونی، حسین (۱۳۴۵). بررسی حقوق حیوانات در اسلام و قوانین روز. رساله دکتری دامپزشکی، تهران: دانشگاه تهران.
- فلسفی، محمدتقی (۱۳۹۷). *گفتار فلسفی اخلاق از نظر همنزیستی و ارزش‌های انسانی*. جلد دوم، بی‌جا: نشر معارف اسلامی.
- کلانتری ارسنجانی، علی‌اکبر (۱۳۸۱). «فقه شیعه و حقوق حیوانات». *مجله کاوشی نو در فقه*، ۹(۳۳): ۲۴۷-۲۸۶.

Journal of

Contemporary Legal Thought

www.lthjournal.ir

Volume 4, Issue 4, 2024

The Rights of Physical and Psychological Security of Animals in Islamic Society from the Perspective of the Quran and Hadiths

Seyyed Hesamoddin Rafiee Tabatabaei^{*1}, Motahhare Sadat Rafiee Tabatabaei², Fatemeh Nargesi²

1. Ph.D, Department of Law, Faculty of Law and Political Science, Karaj Branch, Islamic Azad University, Karaj, Iran.

2. Ph.D Student, Department of Law, Faculty of Law and Political Science, Karaj Branch, Islamic Azad University, Karaj, Iran.

3. M.A, Department of Law, Faculty of Law and Political Science, Karaj Branch, Islamic Azad University, Karaj, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Type of Article:

Original Research

Pages: 39-52

Corresponding Author's Info

ORCID: 0000-0003-0339-1775

TELL: +989385313133

Email: rafiee.hesam@gmail.com

Article history:

Received: 14 Sep 2023

Revised: 23 Oct 2023

Accepted: 23 Nov 2023

Published online: 22 Dec 2023

Keywords:

The Right to Security, Physical Security, Mental Security, Physical and Mental Abuse, Animal Rights, Hadith.

ABSTRACT

In the creation complex, there has always been the problem of violating the right to security by some employees. Today, the human race somehow dominates other creatures; And just as in many cases they violate the rights of their fellows, they do not adhere to the rights of other creatures that are in contact with them. Violation of the right to security can be considered one of the most common examples of violation of the rights of other creatures by humans. From the point of view of Quran and narrations, animals have different rights like humans. including the right to security; which can be seen as the supervisor of their physical integrity; And also overseeing their psychological aspect. And since dealing with any kind of damage to the physical and mental dimensions of living beings is one of the subtleties and accuracy of the religion of Islam, therefore, researching the right to physical and mental security and increasing awareness about it can be a kind of awareness act. He considered it to be complementary and even preventive among the fields of law, sociology and Quran and Hadith. Because such a research can prevent both social harm and non-observance of religious standards towards living beings.

This is an open access article under the CC BY license.

© 2023 The Authors.

How to Cite This Article: Rafiee Tabatabaei, SH; Rafiee Tabatabaei, M & Nargesi, F (2023). "The Rights of Physical and Psychological Security of Animals in Islamic Society from the Perspective of the Quran and Hadiths". *Journal of Contemporary Legal Thought*, 4(4): 39-52.